

ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АКАДЕМІЧНОГО ТЕАТРУ ЛЯЛЬОК ІМ. В. А. АФАНАСЬЄВА ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Ольга Дорофєєва

В статті розглянуто особливості діяльності Харківського театру ляльок в умовах повномасштабної війни, розкрито ключові зміни в репертуарній політиці, визначено специфіку формату комунікації з глядачем в цей період. Авторка аналізує основні тенденції в тематиці та естетиці чотирьох вистав, створених впродовж сезону 2022-23 років головною режисеркою театру Оксаною Дмитрієвою.

Ключові слова: Харківський театр ляльок, українсько-російська війна, режисерка Оксана Дмитрієва, вертеп, сучасна українська драматургія, театр як інструмент опрацювання суспільної травми.

Початок повномасштабної війни у 2022 році призвів до вимушеного призупинення діяльності більшості українських театрів. Для театрів прифронтового Харкова ця подія ознаменувала кількомісячну перерву в повноцінній роботі, після якої колективи вдалися до різних стратегій часткового відновлення творчості. Харківський державний академічний театр ляльок ім. В. А. Афанасьєва продемонстрував неабияку адаптивність до умов воєнного стану, змінивши підхід до формування репертуару, спосіб комунікації з глядачем.

Метою дослідження є аналіз досвіду діяльності Харківського театру ляльок в умовах повномасштабної війни. Виявлення особливостей роботи Харківського театру ляльок в цей період є важливим для означення тих змін, які знаменують новий етап розвитку колективу. Також на прикладі означеного театру можна прослідкувати трансформації в сфері мистецтва в умовах екстремальних суспільних випробувань, власне набуття театром нових рис і функцій.

У зв'язку з тим, що дослідження присвячене актуальним явищам мистецького процесу, які ще не здобули ґрунтового наукового осмислення, **основними джерелами** для аналізу є статті в ЗМІ, переважно харківських, деякі – у всеукраїнських, а також у чеському медіа, з превалюванням жанру інтерв'ю. Авторка спирається і на особистий досвід перегляду вистав та спостереження за процесами трансформацій в театрі, оскільки є співробітницею колективу, а тому безпосередньо залучена у більшість проаналізованих процесів.

Першою спробою Харківського театру ляльок повернутися до сценічної практики були покази на станціях харківського метро, яке впродовж кількох місяців працювало як укриття – там ховалися від російських обстрілів сотні людей. З середини квітня до кінця травня 2022 року актори театру ляльок зіграли вистави на всіх тридцяти станціях харківського метро, адаптуючи раніше створені роботи до незвичних умов. Були показані вистави «Принцеси бувають різні» за казками Г.-К. Андерсена, авторами та виконавцями якої були О. Шликова та А. Андрюшенка; «П'яточка» за казками Анні Шмідт (оновлена версія вистави «Про принцев та принцес» режисерки О. Дмитрієвої та сценографки Н. Денисової) у виконанні О.

Колесніченко, Я. Озерова, К. Пінчук (молоді актори на той час закінчували навчання в Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського, тому вистава виконувала і роль дипломної роботи студентів); «Івасик-Телесик» за українською народною казкою (адаптована версія вистави режисерки О. Дмитрієвої та сценографки Н. Денисової) у виконанні О. Шликової та А. Андрюшенка, а у другому складі П. Савельєва та Д. Кушніренка.

Досвід показів вистав у метро відіграв значну роль у підтвердженні суспільного значення театру, а тому став важливим імпульсом для продовження командою театру пошуку різних форматів роботи. Головна режисерка театру О. Дмитрієва згадує в інтерв'ю сильні емоційні враження того періоду: «Зі своїми виставами ми об'їхали всі станції метрополітену. Це був щемкий досвід: кожна станція – це різні люди та відчуття. Чим ближче до Північної Салтівки (дуже зруйнований ракетними ударами рашистів район Харкова), тим більше відчуваєш напругу і жах того, що відбувається...» [Поліщук Т., 2023].

В червні 2022 р. представники театру ляльок ледь не щодня відвідували різні населенні пункти Харківської області, переважно орієнтуючись на осередки проживання родин, переміщених з деокупованих територій. Продовжували грати ті вистави, що вже були випробувані показами в метро, а отже підтвердили легкість сприйняття аудиторією та мобільність, незалежність від технічних умов – сценічний майданчик доводилося облаштувати у будинках культури, школах, бібліотеках, лікарнях, інколи просто неба. Виїзди з виставами до різних локацій продовжувалися і в подальші місяці, але вже не з такою регулярністю.

Першою прем'єрою воєнного 2022 р. стала вистава «Я норм» за п'єсою Н. Захоженко, що була написана навесні того ж року. Режисерка О. Дмитрієва обрала надзвичайно актуальний матеріал – у творі йдеться про компанію 17-річних друзів, які живуть у Бучі та переживають перші дні повномасштабного вторгнення в Україну. Жанр було визначено як «вистава воєного часу», враховуючи не лише тематику, а й відсутність чітких очікувань при втіленні, мінімалістичність художнього рішення.

У використанні такого гостро сучасного сюжету був певний ризик: надто болісна тема – перші дні повномасштабної війни – у Харкові влітку 2022 р., де тривали практично щоденні обстріли, могла скоріше відштовхнути аудиторію. Водночас, у місті в той період відбувалося настільки мало мистецьких подій, що прем'єра у театрі ляльок одразу викликала увагу.

Режисерка О. Дмитрієва так означала в інтерв'ю завдання вистави: «Це наш супротив, наша молитва, наші роздуми, наша спроба розмовляти про сучасність» [Гаєвська]. Попри драматизм сюжету, вистава залишала у глядачів світле відчуття, виликою мірою завдяки неординарним прийомам використання музики (композитори К. Палачова, Р. Каширцев, Л. Осейчук).

Структура вистави дозволяла поєднувати конкретний, ледь не документально зафіксований, епізод з життя українських дітей із потужним образно-емоційним осмисленням подій війни. Як відмічає журналістка: «Персонажі вистави – збірний образ сучасного українського підлітка з його нігілізмом, відкритістю, чистотою та відсутністю притаманного дорослим пафосу. Всі образи нібито передбачені сценарієм війни – у долях чотирьох героїв п'єси показані й ті, хто поїхав з країни через війну, але думками залишилися на батьківщині, та тими, хто залишився в

підвалах і проживає жах російського вторгнення, є ті, хто чинить опір окупантам та відстоює незалежність країни зі зброєю в руках, і ті, хто покинув рідний Донбас в 2014-му році, але війна наздоганяє їх через 8 років» [Іванець, 2022].

Головне, що відмічали глядачі та критики, «Я норм» мала терапевтичний вплив, дозволяла прожити разом з героями вистави травматичний досвід і відчуття полегшення. «Розігруючи різні обставини, в які потрапляють герої вистави, актори через передачу емоцій на сцені допомагають й глядачам зняти так званий посттравматичний синдром. Саме так, через мистецтво, ПТСР поступово проходить.

Тема Бучі стає узагальненою алегорією Міста, де панував Мир й де сталася жахлива війна. Бо колективно ми пережили те, що кожен з нас не хотів пережити. Ніхто з нас не очікував цієї війни, того жаху, через який ми всі пройшли. Але довелося прийняти й такий складний травматичний досвід» [Прево, 2022].

Важливо й те, що «Я норм» відкривала раніше не осмислювану в репертуарі Харківського театру ляльок лінію комунікації з підлітковою аудиторією. У виставі портрети сучасних 17-річних школярів поставали з граничною щирістю: без згладжування та спрощення, з притаманною їм лексикою, різкістю, максималізмом поглядів. Великою мірою цьому посприяли акторські роботи Д. Нікіфорова, Л. Осейчук, К. Пінчук, С. Смеречука (трьох з них тільки закінчили навчання в університеті та за віком були дуже близькі до своїх героїв); в подальшому в акторському складі відбулися зміни та у висатву ввели О. Колесніченко та Я. Озерова. Досвід роботи з цим твором може бути використаний театром і в подальшому для налагодження діалогу з підлітковою аудиторією.

У виставі «Я норм» було використано доречну художню форму втілення сучасних подій та адекватний тон комунікації з глядачем. Завдяки позитивним відгукам та резонансу навколо вистави, вона була показана у Варшаві в рамках 26-го Міжнародного фестивалю театрів для дітей та юнацтва «Корчак сьогодні» у жовтні 2022 р., в Шарлевіль-Мезьєрі в рамках «Міжнародного дня лялькарів 2023 у Шарлевіль-Мезьєрі» у березні 2023 р., а також в рамках харківського фестивалю «П'ятий Харків» (вересень, 2022) та у Львові (жовтень, 2022).

У грудні 2022 р. в співпраці з Львівським обласним академічним театром ляльок був створений музичний перформанс «Вертеп», в якому біблійний сюжет та мотиви українського традиційного театру ляльок загострювалися оптикою сучасної війни. Художнє рішення вистави розробили режисерка О. Дмитрієва, художник К. Зоркін, художниця з костюмів Н. Денисова, авторка музичного концепту М. Чічкова, хормейстерка К. Курдіновська, хореографка І. Фалькова. В організації роботи над виставою було багато незвичного – репетиції у Харкові і у Львові, колаборація між митцями з різних міст і різних сфер мистецтва. Так, К. Зоркін раніше практично не мав досвіду роботи як сценограф, він створював дерев'яні об'єкти скоріше як елементи художньої інсталяції, при використанні у сценічній дії, вони насичували її виразною ритуальністю. Дерев'яні об'єкти у «Вертепі» є надзвичайно важливою складовою художнього образу вистави, спосіб взаємодії акторів з ними відсилає до театру предмету та інших експериментальних практик в театрі анімації.

Сценографічні образи вистави сприймалися саме через призму сучасного досвіду війни, провакували такі асоціації: «Серед болю минулого у дощечках-домівках можна розпізнати зруйновані міста України – де у будинках вибито шибки,

де вбито життя... Як кров червоне намисто... Як надія – птахи, весна, віра...» [Бойченко, 2023].

Сюжетна лінія «Вертепу» також здобувала особливого звучання у час війни. Харківська журналістка І. Скиба-Якубова у інтерв'ю для чеського видання так описує враження від вистави: «Вертеп» є класичною історією з Євангелія, але сьогодні вона звучить як історія про нас сьогодні. Є жінки, які народжують дітей в притулках – на початку війни діти народжувалися на станціях метро, в підвалах – їх переслідує Абсолютне Зло, але від них йде Світло, яке видно по всьому світу, добровільні маги приходять їм на допомогу, і створюється нове Євангеліє свободи та гідності». [Rehořikova, 2023]. Режисерка О. Дмитрієва також підкреслює ці паралелі та наголошує на оптимістичному звучанні сюжету: «у вертепі є така формула: Христос народжується тут і зараз. Кожна народжена дитина в Україні під час війни – це об'єкт полювання Ірода. Тому воно так пронизливо звучить, але ця проста історія теж важлива, тому що ми знаємо, чим вона закінчується. А вона закінчується неодмінно тим, що смерть прийде за царем Іродом, світло перемаже темряву» [Федоркова, Носков, 2023].

Отже, «Вертеп» справляв враження на глядачів як експериментальний сценічний твір з неординарним візуальним, пластичним, музичним рішеннями, а також як можливість подивитися на жахіття сучасної війни через призму біблійного сюжету та української традиційної культури, таким чином вписуючи особистий травматичний досвід в загальнозрозумілі закономірності світобудови, випробувані історичні формули.

Процес роботи над «Вертепом» став важливим для театру і як досвід підготовки вистави в рамках грантового проекту з новими для колективу організаційними умовами щодо режиму та термінів підготовки вистави. Виконавський склад було сформовано з актрис та акторів Харківського (В. Аракелян, В. Бурлесв, Д. Нікіфоров, Я. Озеров, Л. Осейчук, К. Пінчук, В. Міщенко, О. Шликова) та Львівського театрів ляльок (Т. Лубенець, С. Мокрик, І. Остюк, А. Семчук, М. Чічкова). Звісно, це певною мірою ускладнювало організацію показу вистави, тому було створено і кілька версій, адаптованих до меншого складу виконавців. Прем'єра «Вертепу» відбулася у Львові, та пізніше виставу зіграли у Харкові, Полтаві, Києві, Шарлевіль-Мезьєрі (Франція).

Варто відзначити, що форма вертепу здобула в українському театрі впродовж останніх кількох років незвично багато різноманітних інтерпретацій при чому як в театрі ляльок, так і в драматичному й музичному театрах. Це вкотре засвідчило важливість вертепу як культурного феномену для українського суспільства, особливо в часи криз та екстремальних випробувань. Автори одного з новинних матеріалів про виставу так висловлюють що тезу: «ідея вертепу особливо актуальна через дійсність, яку проживають українці» [Карнаух, Дусько, 2022].

Харківський театр ляльок навіть ініціював проведення у січні 2023 р. мініфестивалю «ВертепСхід», таким чином пробує акумулювати цю енергію різноманіття сучасних вертепів. Журналістка А. Піхтерева так коментує мету фестивалю та його зміст: «Неодноразово під час фестивалю лунала теза, що вертеп є кодом нашої нації. За два дні глядачі подивилися чотири вистави, три з яких – про народження Ісуса. Проте всі вони були абсолютно різні, і враження від кожної не повторює попередній» [Піхтерева, 2023]. Досвід проведення фестивалю ще раз

підтвердив важливість для театру вміння адаптуватися до різних мистецьких форматів та цінність партнерств з різних галузей та міст.

У квітні 2023 р. відбулася прем'єра вистави, в назві якої знову відчутний мотив вертепу. «Вертеп. Війна. Вірші» за поезіями С. Жадана здобула у якості жанрової характеристики фразу з вірша «божевільне балансування понад зимою». Тема Різдва в одному з міст на сході України, поряд з яким іде війна, візуалізується в сценографічних образах, які поєднують християнську символіку та атрибути війни. Зокрема дерев'яні ящики з під бойових снарядів трансформуються то у колиску для новонародженого Христа, то складають вертепну скриню, або перетворюються на труни для загиблих солдат (сценографія Наталії Денисової).

Тема війни лунає зі сцени через сучасні людські історії – виконавиці В. Аракелян, І. Золотарьова, О. Колесніченка, О. Шликова озвучують думки та переживання дитини, молодої матері, сестри та матері загиблих солдатів, та в цей хор цілком реальних голосів вилітають образи Янголів (О. Мохленко, В. Ричагова) та Смерті (А. Озерова). Цей прийом знову ж підносить рефлексії сучасних людей, які стикаються з реальністю війни, на рівень вічних тем та узагальнень. У виставі також як і у попередніх роботах О. Дмитрієвої цього театрального сезону, надто велику роль відіграє музика (хормейстерка К. Курдіновська, композиторка К. Палачова, пластика І. Фалькова), використовуються фольклорні пісні з християнськими мотивами, обрядового призначення, або з сюжетом оплакування втрати на війні.

В травні 2023 р. в репертуарі Харківського театру ляльок з'явилася вистава «Жираф Монс» адресована дитячій аудиторії. Жанр нового твору автори визначили як «харківська історія воєнної весни», тобто її тематика також безпосередньо пов'язана з сьогодинніми реальностями. Режисерка О. Дмитрієва так коментує завдання цієї сценічної роботи: «ми будемо розмовляти і з дітьми, і з дорослими про те, що ж саме відбувається, що таке війна, як її відчують діти? ... І це дуже чесна розмова і про те, що відчуває дитина, як можна подолати страх» [Федоркова, Носков, 2023].

Літературною основою вистави стала казка О. Михайлова. В цьому творі переплітаються історія маленького Жирафа, який залишився один у харківському зоопарку під час обстрілів навесні 2022 р. та легенда про те, як через досвід війни проходить Жираф, який мешкає у харківському зоопарку в часи Другої світової війни. Часткова відстороненість сюжету від сучасності, притчева природа твору дали можливість створити виставу, яка розкриває болісні теми, але не травмує глядача.

Художник вистави К. Зоркін створив ляльки з не зовсім звичною технікою керування та практичні й цікаві за конструкцією декорації для позначення місця дії. Журналісти в одній зі статей влучно зауважують: «художник використовував дерево та метал. Стукіт та брязкіт матеріалів на сцені занурюють глядачів в атмосферу воєнного Харкова. А багатоповерхівки з серії будинків Зоркіна нагадують харківські квартали та райони, пошкоджені обстрілами» [Чешко, Федоркова, 2023].

Музику до вистави створила К. Палачова, виконавці – А. Глазунов, О. Колесніченко, В. Міщенко, Л. Осейчук, О. Шликова. Відгуки глядачів засвідчили позитивний вплив вистави, як на дітей так і на дорослих, вміння театру через неординарну художні рішення побудувати делікатний діалог з аудиторією на

складні та страшні теми.

Проаналізувавши досвід роботи Харківського театру ляльок під час повномасштабної війни можна відмітити організаційні зміни в роботі театру – адаптивність до різних умов роботи та партнерств, а також зосередженість на гостроактуальній проблематиці та пошук засобів конструктивного та делікатного розкриття теми війни.

Головна режисерка театру, авторка всіх вистав, що з'явилися в театрі за цей період О. Дмитрієва так коментує трансформації, які переживає театр та завдання, які прагне реалізувати в своїй діяльності: «Так, це не такі масштабні, двогодинні вистави, до яких ми звикли. Ми домовились, що граємо без антракту, приблизно до години за часом, щоб це було дуже мобільно і по декораціях, і по складу, але щоб ми могли працювати і спробувати говорити про те, що відбувається з нами саме зараз» [Федоркова, Носков, 2023]. Також О. Дмитрієва наголошує на важливості оптимістичного погляду на водії війни: «Ми віримо у перемогу і про це розповідаємо у своїх виставах як для дорослих, так і для дітей. Ми за те, аби постановки несли світло, добро й розповідали про нашу історію» [Поліщук, 2023].

Висновки. Харківський театр ляльок впродовж сезону 2022-23 рр. здійснив постановку чотирьох нових вистав та активно працював над адаптацією до незвичних умов вже існуючих творів. Діяльність колективу в цей період засвідчила неабияку важливість театру для суспільства, наявність у сценічного мистецтва потенціалу до консолідації духовних сил народу, збереження гуманістичних цінностей. В репертуарі театру можна помітити зосередженість на сучасних актуальних темах, при цьому й увагу до традиційних форм української культури. Варто відзначити зміну функції театру в суспільстві, основними його стратегіями взаємодії з аудиторією в цей час є фіксація досвіду війни, художнє узагальнення в осмисленні подій, які переживає українське суспільство в період повномасштабного вторгнення та пошук терапевтичних можливостей сценічної дії.

Список літератури

1. Бойченко Н. Харківські лялькарі надихають людей на перемогу (фото, відео). GX. Новинний портал. 21 березня 2023. URL: <https://gx.net.ua/cultura/harkivski-lyalkari-nadihayut-lyudej-na-peremogu-foto-video.html>
2. Гаєвська А. «Супротив, молитва, роздуми»: у Харкові презентували виставу про підлітків під час війни. Суспільне. Новини. 2 липня 2022. URL: <https://suspilne.media/256517-suprotiv-molitva-rozdumi-u-harkovi-prezentovali-vistavu-pro-pidlitkiv-pid-cas-vijni/?fbclid=IwAR2usHMZ-wuosFkKPhf78J1CzgnhafNNCAttMeP2ow22lCn6XG0--LBOI>
3. Іванець О. У Харкові показали виставу за песою Ніни Захоженко «Я норм». АрміяInform. 29 листопада 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/29/u-harkovi-pokazaly-vystavu-zapryesoyu-niny-zahozhenko-ya-norm/>
4. Карнаух Н. Дусько І. Львівські та харківські актори презентували виставу «Вертеп». Суспільне. 26 грудня 2022. URL: https://suspilne.media/346492-lvivski-ta-harkivski-aktori-prezentovali-vistavu-vertep/?fbclid=IwAR3KJvN3fq3_ZszzK-7pXXVmc7M_n4pDtVHQhHNtCu3Rgmz7aorCZb4kyXs
5. Піхтерева А. Посміятися над ворогом, радіти єдності: яким був «ВертепСхід – 2023» у Харкові. Накіпіло. 17 січня 2023. URL: <https://nakipelo.ua/posmiitaysia-nad-vorohom-radity-iednosti-iyakym-buv-vertepskhid-2023-u-kharkovi/>
6. Поліщук Т. Оксана Дмитрієва, режисерка з Харкова: «Наше укриття зберегло життя багатьом людям». Україна молода. 22 березня 2023.

<https://umoloda.kyiv.ua/number/3847/164/174027/>

7. Прево М. Вистава «Я норм» Харківського театру ляльок. Реабілітація мистецтвом. ЛЮК. 2 грудня 2022. URL: <https://lyuk.media/city/kharkiv-theater-of-dolls-ya-norm/?fbclid=IwAR25e6cZ2xTRXDUAZp7gdC3hV3cNHsv5akenqEb8x6aUqiTqBB1I2JtZSX8>
8. Федоркова Т., Носков В. «Ми змінюємося», – режисерка Оксана Дмитрієва. MediaPort. 30 травня 2023. URL: <https://mediaport.ua/my-zminuyemosya-rezhyserka-oksana-dmitriyeva-pro-teatr-lyalok-u-voynnomu-kharkovi?fbclid=IwAR0sMAF67HjSSRCbfXQTGDFiR9rsVzfKFCFiGXj1isNnH8bVI2JB0sPO-E4>
9. Чешко К., Федоркова Т. «Ліки від страхів та відчаю». MediaPort, 29 травня 2023. URL: https://mediaport.ua/liky-vid-strakhiv-ta-vidchayu-vystava-zhyraf-mons-istoriya-voynnoyi-vesny-vid-kharkivskoho-teatru?fbclid=IwAR1mo0B5s_D0DHUejS2TSkLAVJ84ep7cNwnFE3VWbqeF9R7m5pydWs2FKtA
10. Řehořkova L. Není možné popsat požár, který ještě hasíte. H7O – Host 7 dní online. 29.04.2023. URL: <http://www.h7o.cz/neni-mozne-popsat-pozar-ktery-jeste-hasite/>

Olga Dorofieieva,

ACTIVITIES OF KHARKIV V. A. AFANASYEV STATE ACADEMIC PUPPET THEATER DURING THE DURING A FULL SCALE INVASION OF UKRAINE

Kharkiv State Academic Puppet Theater named V. A. Afanasyev is one of the most famous Ukrainian theaters, which combines a strong professional school and bold modern experiments. It was founded more than 80 years ago.

In recent years, the attention of spectators and critics has been drawn to the performances of the main director Oksana Dmitrieva, created in creative tandem with the main painter Natalia Denisova. A particularly important line of theater activity is the development of repertoire for adults. The most significant works: "May Night" and "Marriage" by M. Gogol, "King Lear" and "Hamlet" by W. Shakespeare, "The Imaginary Patient" by J.-B. Moliere, "Children of Paradise" by J. Prever, "History of a family that lost its vain hopes, fighting roosters and wayward women" by L. Lyagushonkova and K. Penkova. These and other productions have participated in more than 50 national and international festivals, where they have repeatedly been awarded high prizes (first prizes and Grand Prix).

In the spring and summer of 2022, despite the difficult situation in Kharkiv and the constant shelling of the Russian army, the puppet theater is actively involved in volunteering, as well as performances. The theater performed at Kharkiv metro stations to support and delight children and adults hiding there from the war, and in other locations in Kharkiv and Kharkiv region (hospitals, social centers).

In July 2022 the premiere of the play based on Nina Zahozhenko's play "I'm Normal" took place in the theater, in which the events of the modern war and its perception by teenagers are revealed.

In December 2022 was created performance the "Vertep" as a collaboration between the Lviv and Kharkiv Puppet Theaters. The play was created based on the biblical legend about King Herod and using the motifs of the ancient Ukrainian folk theater. "Vertep" is rather an experimental vision of this eternal plot through object theater and an original puppetry and theatrical approach.

In April 2023 was created performance "Vertep.War.Poems" based on the poems of the famous Ukrainian author Serhiy Zhadan.

That is, the theater during the war uses cutting-edge themes, and also turns to traditional forms of Ukrainian culture in order to reflect the events that Ukrainian society is currently experiencing.

References

1. Boychenko N., 2023. Kharkiv puppeteers inspire people to victory (photo, video). GX. News portal. March 21, URL: <https://gx.net.ua/cultura/harkivski-lyalkari-nadihayut-lyudej-na-peremogu-foto-video.html>

2. Gaevska A., 2022, "Resistance, prayer, reflection": a play about teenagers during the war was presented in Kharkiv. Public. News. July 2, 2022. URL: <https://suspilne.media/256517-suprotiv-molitva-rozdumi-u-harkovi-prezentovali-vistavu-pro-pidlitkiv-pid-cas-vijni/?fbclid=IwAR2usHMZ-wuosFkKpMhf78J1CzgnhafNNCAttMeP2ow22lCn6XG0-LBOI>
3. Ivanets O., 2022, In Kharkiv, a play based on Nina Zahozhenko's play "I'm Normal" was shown. ArmyInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/29/uk-harkovi-pokazaly-vystavu-za-pyesoynyny-zahozhenko-ya-norm/>
4. Karnaukh N. Dusko I., 2022, Lviv and Kharkiv actors presented the play "Vertep". Public. URL: https://suspilne.media/346492-lvivski-ta-harkivski-aktori-prezentovali-vistavu-vertep/?fbclid=IwAR3KJvN3fq3_ZszK-7pXXVmc7M_n4pDtVHQhHNtCu3Rgmz7aorCZb4kyXs
5. Pikhtereva A., 2023 Laugh at the enemy, rejoice in unity: what was "VertepSkhid-2023" in Kharkiv. It boiled. URL: <https://nakipelo.ua/posmiatysia-nad-vorohom-radity-tednosti-ikym-buv-vertepskhid-2023-u-kharkovi/>
6. Polishchuk T., Oksana Dmytrieva, 2023, "Our shelter saved the lives of many people." Ukraine is young. <https://umoloda.kyiv.ua/number/3847/164/174027/>
7. Prevo M., 2022. Performance "I am normal" by the Kharkiv Puppet Theater. Rehabilitation by art. HATCH. URL: <https://lyuk.media/city/kharkiv-theater-of-dolls-ya-norm/?fbclid=IwAR25e6cZ2xTRXDUAZp7gdC3hV3cNHsv5akenqEb8x6aUqiTqBB1I2JtZSX8>
8. Fedorkova T., Noskov V., 2023 "We are changing," directed by Oksana Dmitrieva. MediaPort. URL: <https://mediaport.ua/my-zminuyemosya-rezhyserka-oksana-dmitriyeva-pro-teatr-lyalok-u-voynnomu-kharkovi?fbclid=IwAR0sMAF67HjSSRCbfXQTGDFiR9rsVzfKFCFiGXj1isNnH8bVI2JB0sPO-E4>
9. Cheshko K., Fedorkova T., 2023, "Cures for fear and despair." MediaPort, URL: https://mediaport.ua/liky-vid-strakhiv-ta-vidchayu-vystava-zhyraf-mons-istoriya-voynnoyi-vesny-vid-kharkivskoho-teatru?fbclid=IwAR1mo0B5s_D0DHUejS2TSkLAVJ84ep7cNwnFE3VWbqeF9R7m5pydWs2FKtA
10. Řehořkova L., 2023, Není možné popsat požár, který ještě hasíte. H7O – Host 7 dní online. URL: <http://www.h7o.cz/neni-mozne-popsat-pozar-ktery-jeste-hasite/>

Стаття надійшла до редакції 05 червня 2023